

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η κρίση και οι αυταπάτες για το ξεπέρασμα της
Γιώργος Σταμάτης

Η οικονομική κρίση και οι αυταπάτες για το ξεπέρασμα της του Γιώργου Σταμάτη

Η σημερινή οικονομική κρίση στις καπιταλιστικές χώρες ξέσπασε στις αρχές της δεκαετίας του '70. Διανύει λοιπόν αισίως τη δεύτερη δεκαετία.

Δεν θα ασχοληθούμε εδώ με τα αίτια της, αλλά με ορισμένες όψεις της που νομίζουμε ότι παρουσιάζουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Η ίδια η κρίση εκφράστηκε αρχικά σε μείωση του βαθμού απασχόλησης του εργατικού δυναμικού, δηλ. σε αύξηση της ανεργίας, και σε μείωση του βαθμού απασχόλησης του κεφαλαίου. Η μείωση του βαθμού απασχόλησης του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου είχε ως άμεση συνέπεια στασιμότητα και μερικές φορές και μείωση του εθνικού προϊόντος.

Σύμφωνα με τη μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60 κυρίαρχη άποψη και πρακτική, οι κυβερνήσεις σε τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να αντιδρούν αντικυκλικά, δηλ. να λαμβάνουν μέτρα αύξησης της ζήτησης για τα εγχώρια προϊόντα, σημαντικότερο των οποίων εθεωρείτο η αύξηση των ιδίων των δημοσίων δαπανών. Η πολιτική αυτή είναι γνωστή ως κεϋνεσιανική πολιτική καταπολέμησης της οικονομικής κρίσης. Στη δεδομένη όμως περίπτωση, στην κρίση της δεκαετίας του '70, συνέβη λες και εθεωρείτο πάντα αυτονόητο ακριβώς το αντίθετο: Οι μέχρι χθες υποστηρικτές της κεϋνεσιανικής οικονομικής πολιτικής εισηγούνται ξαφνικά μια προκυκλική πολιτική περικοπής των δημοσίων δαπανών, ιδιαιτέρως των κοινωνικών, και περιορισμού της ζήτησης, ιδιαιτέρως της καταναλωτικής, και οι κυβερνήσεις κάνουν ό,τι μπορούν για να ασκήσουν μια τέτοια πολιτική «λιτότητας», όπως καθιερώθηκε να λέγεται¹.

Ως λόγους για την αναγκαιότητα της άσκησης αυτής της προκυκλικής τους πολιτικής επικαλέσθηκαν και επικαλούνται τους εξής:

- α) τον πληθωρισμό,
- β) το έλλειμμα του λογαριασμού εσόδων και εξόδων του δημοσίου και
- γ) το έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών.

Ισχυρίζονται λοιπόν ότι δεν αυξάνει μόνον αυτό το ίδιο το έλλειμμα του λογαριασμού εσόδων και εξόδων του δημοσίου αλλά ότι προκαλεί την αύξηση του δημόσιου χρέους και συνεπώς των τόκων που πληρώνει το δημόσιο, και ότι έτσι η χρηματοδότηση του μέσω δανείων που παίρνει το δημόσιο αυξάνει τη ζήτηση χρήματος και συνεπώς το επιτόκιο κι έτσι, επειδή ακριβώς ακριβαίνει τη χρηματοδότηση τους, δυσχεραίνει τις ιδιωτικές επενδύσεις.

Δείξαμε αλλού, ότι το κράτος, αδιάφορα από τους λόγους που επικαλείται το ίδιο, είναι αναγκασμένο σε περιόδους υποαπασχόλησης τόσο του εργατικού δυναμικού όσο και του κεφαλαίου να ασκεί προκυκλική οικονομική πολιτική². Το γεγονός αυτό σημαίνει, ότι η σύλληψη της κεϋνεσιανικής οικονομικής πολιτικής που υποτίθεται³ ότι ασκείτο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 70 βασίζεται σε αυταπάτες.

Σύμφωνα με την κεϋνσιανική αντίληψη το κράτος πρέπει να ασκεί αντικυκλική σταθεροποιητική πολιτική, δηλ. να παίρνει μέτρα αύξησης της ζήτησης, όταν αυτή είναι χαμηλότερη από την προσφορά, και μέτρα μείωσης της ζήτησης, όταν αυτή είναι υψηλότερη από την προσφορά. Αυτό βέβαια προϋποθέτει, ότι το κράτος είναι σε θέση να ασκεί μια τέτοια πολιτική - προϋπόθεση, την οποία η κεϋνσιανική αντίληψη της οικονομικής πολιτικής θεωρεί αυτονόητα δεδομένη.

Η πεποίθηση όμως, ότι η δυνατότητα του κράτους να ασκεί αντικυκλική πολιτική είναι πάντα δεδομένη,

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η κρίση και οι αυταπάτες για το ξεπέρασμα της
Γιώργος Σταμάτης

βασίζεται σε μια αυταπάτη. Στην αυταπάτη, πως η δυνατότητα και η ικανότητα του κράτους να επηρεάζει προς την επιθυμητή κατεύθυνση την οικονομική συγκυρία είναι πάντα και ανεξάρτητα από την ίδια την οικονομική συγκυρία δεδομένη. Στην αυταπάτη δηλ., ότι, σε περίπτωση οικονομικής κρίσης, η κρίση θίγει μεν την οικονομία, δεν θίγει όμως ούτε τα οικονομικά του κράτους ούτε την ικανότητα του κράτους να λαβαίνει τα κατά την κεϋνεσιανική αντίληψη κατάλληλα μέτρα κατά της κρίσης. Έτσι π.χ. ένας από τους πρώτους και σημαντικότερους κεϋνεσιανούς θεωρητικούς, ο M. Kalecki, ονομάζει το κράτος, όσον αφορά τη ζήτηση που αναπτύσσει, «Αλλοδαπή», θεωρεί δηλ. τη ζήτηση του δημοσίου για εγχώρια προϊόντα στον ίδιο βαθμό ανεξάρτητη από την εκάστοτε οικονομική συγκυρία στην Ημεδαπή, στον οποίο είναι ανεξάρτητη και η ζήτηση της Αλλοδαπής για εγχώρια προϊόντα.

Ωστόσο η παρούσα κρίση κατέδειξε ότι το δημόσιο δεν αποτελεί στεγανό και ότι η οικονομική κρίση δεν εξαιρεί το κράτος, αλλά είναι επίσης και κρίση των οικονομικών του ίδιου του κράτους και συνεπώς και της ικανότητας του να λαβαίνει μέτρα για το ξεπέρασμα της.

Αν όμως η δυνατότητα του κράτους να λαβαίνει μέτρα κατά της κρίσης είναι αμφίβολη, τότε γεννώνται τα εξής ερωτήματα:

Γιατί οι κυβερνήσεις όχι μόνον θεωρούν τη δυνατότητα αυτή δεδομένη, αλλά επίσης προπαγανδίζουν σχεδόν κάθε μέτρο οικονομικής πολιτικής που παίρνουν ως μέτρο για το ξεπέρασμα της κρίσης;

Δεδομένης της αμφίβολης δυνατότητας τους να λάβουν μέτρα για το ξεπέρασμα της κρίσης σε τι αποσκοπούν στην πραγματικότητα τα μέτρα, τα οποία οι κυβερνήσεις εκδίδουν ως μέτρα που αποσκοπούν στο ξεπέρασμα της κρίσης;

Και, τέλος, τι λένε στην πραγματικότητα οι κυβερνήσεις, όταν ομιλούν για το ξεπέρασμα της κρίσης;

Για να δούμε τι σημαίνουν τα περί ξεπεράσματος της κρίσης, θα εμμείνουμε λίγο στο ερώτημα: σε τι συνίσταται η κρίση;

Όπως ήδη αναφέραμε, συνίσταται κυρίως σε δύο πράγματα: στην ανεργία και στην υποαπασχόληση του ήδη επενδεδυμένου κεφαλαίου.

Τι σημαίνει η ανεργία για τους μισθωτούς εργαζόμενους είναι γνωστό: Ανέχεια και συχνά εξαθλίωση για όσους έχασαν ήδη την εργασία τους, και χαμηλούς μισθούς, εντατικοποίηση της εργασίας, αυξημένη εργασιακή πειθαρχία, περιορισμούς των συνδικαλιστικών και διεκδικητικών δραστηριοτήτων τους και φόβο μπρος στην πιθανή απώλεια της εργασίας για όσους εργάζονται ακόμη.

Τι σημαίνει όμως η υποαπασχόληση του κεφαλαίου για τους καπιταλιστές;

Έστω ότι ένας καπιταλιστής έχει 10 μηχανές αξίας 500 εκατομμυρίων δραχμών, με τις οποίες μπορεί να παράγει σε μια ορισμένη περίοδο, π.χ. σ' ένα χρόνο, 1000 μονάδες ενός προϊόντος κόστους 50 εκατομμυρίων και αξίας 100 εκατομμυρίων. Αν η ζήτηση για το προϊόν του είναι ίση με 1000 μονάδες ανά περίοδο, τότε θα παράγει και θα πουλήσει 1000 μονάδες ανά περίοδο, δηλ. τόσες όσες μπορεί το πολύ να παράγει με τις δεδομένες μηχανές. Στην περίπτωση αυτή ο βαθμός απασχόλησης του κεφαλαίου του είναι ίσος με 100%, το κέρδος του ίσο με 50 εκατομμύρια και το ποσοστό κέρδους του ίσο με 10%. Αν όμως η ζήτηση για το προϊόν του και συνεπώς και η παραγωγή του μειωθεί στις 800 μονάδες ανά περίοδο, τότε ο βαθμός απασχόλησης του κεφαλαίου του μειώνεται σε 80%. Έστω ότι στην περίπτωση αυτή μειώνεται τόσο το κόστος του όσο και τα έσοδα του από τις πωλήσεις κατά το ίδιο ποσοστό, κατά το οποίο μειώθηκε η ζήτηση και η παραγωγή. Τότε το κέρδος του μειώνεται σε 40 εκατομμύρια και το ποσοστό κέρδους του σε 8%. Μειούμενος βαθμός απασχόλησης του κεφαλαίου σημαίνει λοιπόν μειούμενο ποσοστό κέρδους.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η κρίση και οι αυταπάτες για το ξεπέρασμα της
Γιώργος Σταμάτης

Σε ορισμένες άλλες όχι λιγότερο ενδιαφέρουσες όψεις της κρίσης θα αναφερθούμε στη συνέχεια. Προς στιγμή ας παραμείνουμε στις δύο που μόλις αναφέραμε. Τι μπορεί λοιπόν να κάνει το κράτος για το ξεπέρασμα της ανεργίας και της υποαπασχόλησης του κεφαλαίου;

Πριν όμως απαντήσουμε αυτό το ερώτημα, επιθυμούμε να υπενθυμίσουμε το εξής: τουλάχιστον από το 1936 που δημοσιεύθηκε η «Γενική θεωρία» του Keynes είναι γνωστό ότι είναι δυνατόν να συνυπάρχουν ισορροπία στην αγορά αγαθών και συνεπώς πλήρης απασχόληση του κεφαλαίου και ανισορροπία στην αγορά εργασίας, δηλ. υποαπασχόληση του εργατικού δυναμικού (ανεργία). Κατά κανόνα μάλιστα, η ισορροπία στην αγορά αγαθών και η πλήρης απασχόληση του κεφαλαίου δεν συμπίπτει με ισορροπία στην αγορά εργασίας, δηλ. με πλήρη απασχόληση του εργατικού δυναμικού. Διότι δεν υπάρχει απολύτως κανένας λόγος, ένεκα του οποίου η πλήρης απασχόληση του κεφαλαίου θα συνεπαγόταν αναγκαστικά και πλήρη απασχόληση του εργατικού δυναμικού.

Τα παραπάνω σημαίνουν όχι μόνον ότι η κρίση είναι άλλο πράγμα για τους μισθωτούς εργαζόμενους κι άλλο πράγμα για τους καπιταλιστές, αλλά επίσης ότι και το ξεπέρασμα της είναι άλλο για τους μισθωτούς εργαζόμενους κι άλλο για τους καπιταλιστές. Συνεπώς δεν υπάρχει η κρίση ευγένει, αλλά η κρίση για τους καπιταλιστές, δηλ. η υποαπασχόληση του κεφαλαίου και οι συνέπειες της (μείωση του ποσοστού κέρδους και ίσως και των κερδών), αφενός και η κρίση για τους μισθωτούς εργαζόμενους, δηλ. η ανεργία, οι χαμηλοί μισθοί κτλ., αφετέρου.

Οι κυβερνήσεις ομιλούν συνήθως για την κρίση ευγένει ενώ συγχρόνως λαμβάνουν μέτρα μόνον για την αύξηση του βαθμού απασχόλησης του κεφαλαίου και για την απόλυση των επιπτώσεων του χαμηλού βαθμού απασχόλησης του κεφαλαίου στο ποσοστό κέρδους και στα κέρδη. Τα μέτρα αυτά (μείωση των δημοσίων και ιδιαίτερα των κοινωνικών δημοσίων δαπανών, πολιτική μείωσης των μισθών κτλ.) οξύνουν την κρίση και τις συνέπειες της για τους μισθωτούς εργαζόμενους.

Ενώ η ανεργία, όσο δεν έχει ως συνέπεια κοινωνικές αναταραχές, αφήνει τουλάχιστον αδιάφορους τους καπιταλιστές και ως ένα ορισμένο βαθμό αδιάφορες και τις κυβερνήσεις, για το ξεπέρασμα του χαμηλού βαθμού απασχόλησης του κεφαλαίου και των συνεπειών του για τους καπιταλιστές οι κυβερνήσεις και οι καπιταλιστές ζητούν τη σύμπραξη και συμπαράταξη των μισθωτών εργαζομένων, επιχειρηματολογώντας ότι η κρίση είναι μία και είναι για όλους η ίδια και γι' αυτό πρέπει όλοι να βοηθήσουν να ξεπεραστεί: οι μισθωτοί εργαζόμενοι με το να εργαστούν εντατικότερα και να αρκεστούν σε λιγότερα, το κράτος επιδοτώντας την παραγωγή, πριμοδοτώντας τις επενδύσεις και μειώνοντας τη φορολογία επί των κερδών, και οι καπιταλιστές μειώνοντας τους μισθούς, αυξάνοντας τα κέρδη και αναμένοντας την κατάλληλη στιγμή για επενδύσεις.

Τα μέτρα που προτείνουν οι καπιταλιστές και οι κυβερνήσεις για το ξεπέρασμα της κρίσης, δηλ. χαμηλοί μισθοί, επιδοτήσεις και πριμοδοτήσεις της παραγωγής και των επενδύσεων, φορολογικές ελαφρύνσεις για τα κέρδη και περικοπές ιδιαιτέρως των κοινωνικών δαπανών του δημοσίου, αυξάνουν μεν με απόλυτη βεβαιότητα τα κέρδη ή ακόμη και το ποσοστό κέρδους, δεν συνεισφέρουν όμως ούτε μέσω μιας αύξησης του βαθμού απασχόλησης του κεφαλαίου ούτε μέσω μιας αύξησης των επενδύσεων στη μείωση της ανεργίας. Διότι ούτε το βαθμό απασχόλησης του κεφαλαίου ούτε τις επενδύσεις αυξάνουν. Κι αυτό διότι η υποαπασχόληση του κεφαλαίου σημαίνει ότι η ζήτηση είναι, σε σχέση με τις δυνατότητες παραγωγής του δεδομένου κεφαλαίου, χαμηλή. Όσο λοιπόν η ζήτηση παραμένει χαμηλή, οι καπιταλιστές δεν θα αυξήσουν τις επενδύσεις τους. Τα παραπάνω μέτρα δεν αυξάνουν ούτε το βαθμό απασχόλησης του κεφαλαίου ούτε τις επενδύσεις ούτε την απασχόληση του εργατικού δυναμικού, αλλά μόνον τα κέρδη.

Λέγεται όμως, ότι τα αυξημένα κέρδη σημαίνουν αύξηση των επενδύσεων κι επομένως αύξηση της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού. Αυτό δεν ευσταθεί. Διότι οι καπιταλιστές επενδύουν, μόνον όταν η αναμενόμενη μελλοντική ζήτηση και τα αναμενόμενα μελλοντικά κέρδη είναι υψηλά, όχι όταν τα κέρδη ενός ή περισσότερων ετών είναι υψηλά σαν συνέπεια όχι μιας αυξημένης ζήτησης αλλά κρατικών επιδοτήσεων, φορολογικών ελαφρύνσεων και χαμηλών μισθών.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η κρίση και οι ανταπάτες για το ξεπέρασμα της

Γιώργος Σταμάτης

Αλλά ας δεχθούμε προς στιγμήν, ότι τα μέτρα αυτά οδηγούν σε αύξηση των επενδύσεων.

Ως γνωστόν υπάρχουν δύο ειδών επενδύσεις: οι επενδύσεις επέκτασης του δυναμικού παραγωγής και οι επενδύσεις ορθολογικής αναδιάρθρωσης ή και συρρίκνωσης αυτού του δυναμικού. Οι πρώτες αυξάνουν, οι δεύτερες είτε αφήνουν αμετάβλητη είτε συνήθως μειώνουν την απασχόληση του εργατικού δυναμικού. Σε καιρούς κρίσης λοιπόν, λόγω της χαμηλής ζήτησης, οι καπιταλιστές δεν θα προβούν βέβαια σε επενδύσεις επέκτασης, αλλά προφανώς σε επενδύσεις ορθολογιστικής αναδιάρθρωσης και συρρίκνωσης του δυναμικού παραγωγής. Έτσι λοιπόν οι επενδύσεις θα έχουν ως συνέπεια μια αύξηση μάλλον, παρά μια μείωση της ανεργίας.

Αναφερθήκαμε στα παραπάνω και σ' ορισμένες άλλες όψεις της οικονομικής κρίσης πέραν αυτών της υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου. Πρόκειται για εκείνες τις όψεις της κρίσης, τις οποίες επικαλούνται οι κυβερνήσεις για να θεμελιώσουν την αναγκαιότητα της πολιτικής λιτότητας που επιδεινώνει την ανεργία, δηλ. για το έλλειμμα του λογαριασμού εσόδων - εξόδων του δημοσίου και των δημοσίων οργανισμών (Κοινωνικών Ασφαλίσεων κτλ.), το έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών και τον πληθωρισμό. Όπως η ανεργία συνιστά την κρίση για τους μισθωτούς εργαζόμενους και η υποαπασχόληση του κεφαλαίου την κρίση για τους καπιταλιστές, έτσι και το έλλειμμα του λογαριασμού εσόδων - εξόδων του δημοσίου και των δημοσίων οργανισμών και το έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών κυρίως συνιστούν την κρίση για το κράτος καθεαυτό. Τουλάχιστον το πρώτο από τα δύο αυτά ελλείμματα είναι συνέπεια της υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου. Διότι η άμεση συνέπεια της υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου, η στασιμότητα του εθνικού προϊόντος, συνεπάγεται από μέρους της μείωση των πόρων του δημοσίου (φόρων, εισφορών για κοινωνική ασφάλιση κτλ.) και συγχρόνως αύξηση ορισμένων υποχρεώσεων (πληρωμές σε ανέργους κτλ.).

Έτσι λοιπόν η κρίση δεν αφορά μόνον την οικονομία καθεαυτή, αλλά θίγει και τα οικονομικά του κράτους. Η κεϋνσιανική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η οικονομική κρίση θίγει την οικονομία όχι όμως και το κράτος και την ικανότητα του να παρεμβαίνει και να λαμβάνει μέτρα υπέρβασης της κρίσης, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Η ίδια η πραγματικότητα είναι η εξής: Ενώ υπάρχει ανεργία και υποαπασχόληση του κεφαλαίου, το κράτος δεν είναι σε θέση να πάρει μέτρα για το ξεπέρασμα τους, αλλά είναι αναγκασμένο ν' ασχοληθεί με τα προβλήματα που δημιουργεί σ' αυτό το ίδιο η κρίση. Και τα μέτρα που είναι αναγκασμένο να λάβει για να λύσει αυτά τα τελευταία προβλήματα αυξάνουν αντί να μειώνουν την ανεργία και την υποαπασχόληση του κεφαλαίου. Συνιστούν δηλ. μια λίγο ή πολύ προκυκλική οικονομική πολιτική που εντείνει την κρίση, θα άξιζε τον κόπο να εξέταζε κανείς τα οικονομικά μέτρα που ελήφθησαν τον περασμένο Οκτώβριο απ' αυτήν τη σκοπιά⁴. Διότι πρόκειται για μέτρα οικονομικής πολιτικής που παρουσιάζουν όλα τα χαρακτηριστικά που προαναφέραμε.

Παρ' όλα αυτά οι κυβερνήσεις παρουσιάζουν τα μέτρα που λαμβάνουν για να ελαφρύνουν τις επιπτώσεις της κρίσης στο ίδιο το κράτος και στους καπιταλιστές ως μέτρα κατά της οικονομικής κρίσης ευγένει. Αυτό έκανε και η ελληνική κυβέρνηση με τα μέτρα που πήρε τον περασμένο Οκτώβριο.

Οι αντιλήψεις, ότι το κράτος είναι σε θέση να επηρεάζει την οικονομική συγκυρία προς μια ορισμένη κατεύθυνση για το συμφέρον της κοινωνίας στο σύνολο της, καλλιεργήθηκαν σε μια περίοδο ανοδικής εξέλιξης της οικονομίας, στη μεταπολεμική περίοδο. Οι αντιλήψεις αυτές είναι ευνοϊκές για τις κυβερνήσεις, διότι τους επιτρέπουν να ασκούν μια ταξική οικονομική πολιτική εκδίδοντας την συγχρόνως ως οικονομική πολιτική κατά της κρίσης ευγένει και συνεπώς ως οικονομική πολιτική για το συμφέρον της κοινωνίας ενγένει. Ήσαν ευνοϊκές για τις κυβερνήσεις τότε που τα πράγματα πήγαιναν καλά, αλλά ακόμη και τώρα που δεν πηγαίνουν και τόσο καλά.

Ωστόσο σήμερα που τα μέτρα της οικονομικής πολιτικής δεν επιτυγχάνουν (όπως φαινόταν παλιότερα ότι επιτύγχαναν) τους σκοπούς, για τους οποίους λέγεται ότι λαμβάνονται, δημιουργούνται ορισμένα προβλήματα

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η κρίση και οι αυταπάτες για το ξεπέρασμα της
Γιώργος Σταμάτης

για τις κυβερνήσεις. Αν συνεχίσουν να καλλιεργούν τις αντιλήψεις περί χειρισμότητας των προβλημάτων της οικονομικής συγκυρίας και κρίσης, τότε βρίσκονται στη δυσάρεστη θέση να πρέπει να εξηγήσουν σ' αυτούς που συμμερίζονται αυτές τις αντιλήψεις, γιατί αυτά τα οικονομικά μέτρα δεν ευδοκμοούν. Αν όμως πάψουν πλέον να τις καλλιεργούν, τότε θα γίνει πιθανότατα εμφανέστερο ότι τα μέτρα εξυπηρετούν άλλους ή και άλλους σκοπούς πέραν του δεδηλωμένου σκοπού της υπέρβασης της κρίσης εν γένει, τους οποίους και επιτυγχάνουν τουλάχιστον σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι το δεδηλωμένο σκοπό τους. Για ν' αποτρέψουν μια τέτοια αντίληψη, θα πρέπει λοιπόν να νομιμοποιήσουν τα μέτρα αυτά με διαφορετικό τρόπο, θα είχαν λοιπόν να αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα, αν όχι μια κρίση, νομιμοποίησης.

Ήδη σήμερα μπορεί να παρατηρήσει κανείς προληπτικές αντιδράσεις σ' αυτήν τη λανθάνουσα κρίση νομιμοποίησης της οικονομικής πολιτικής. Έτσι π.χ. η ελληνική κυβέρνηση κατά τη συζήτηση των οικονομικών μέτρων του περασμένου Οκτωβρίου επέλεξε την τακτική της φυγής προς τα μπρος και την ειλικρίνεια, ομολογώντας ότι τα μέτρα που πήρε θα μειώσουν πιθανόν το 1986 το εθνικό προϊόν και την απασχόληση του εργατικού δυναμικού, αφήνοντας να εννοηθεί ότι αυτό είναι μια απευκαία μεν, αλλά αναπόφευκτη, παροδική και πριν απ' όλα συνυπολογισμένη συνέπεια των μέτρων. Κατ' αυτόν τον τρόπο περιορίζει μεν τις προσδοκίες του κοινού που απορρέουν από τις αντιλήψεις του για τη δεδομένη χειρισμότητα της οικονομικής κρίσης από το κράτος, χωρίς ωστόσο να θέτει υπό αμφισβήτηση αυτές τις ίδιες τις αντιλήψεις.

Οι εκπρόσωποι του νεοφιλελευθερισμού αντιμετωπίζουν το πρόβλημα με διαφορετικό τρόπο: μειώνουν την πίεση των παραπάνω προσδοκιών του κοινού αμφισβητώντας τις αντιλήψεις, από τις οποίες προκύπτουν αυτές οι προσδοκίες, δηλ. τις αντιλήψεις, ότι το κράτος είναι ικανό να επηρεάζει αποτελεσματικά την οικονομική συγκυρία:

«Οι φιλελεύθερες θέσεις θέτουν σε αμφισβήτηση μια ολόκληρη, κυρίαρχη μέχρι τώρα, πολιτική λογική. Την αντίληψη δηλ., πως το δημόσιο έχει τα μέσα και τις δυνατότητες να λύνει, παρεμβαίνοντας, όλα σχεδόν τα προβλήματα»⁵.

Εδώ το βάρος της επίλυσης των προβλημάτων μετατίθεται από το κράτος στις λειτουργίες της ελεύθερης από θεσμικούς περιορισμούς και ρυθμίσεις αγοράς και στη δράση των εν τη ελευθερία της αγοράς δρώντων και συνεπώς «ελευθέρων» ατόμων⁶.

Από τις μέχρι τώρα αναπτύξεις μας προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

1ον: Η κρίση είναι και κρίση των οικονομικών του κράτους. Και μόνο του αυτό το γεγονός σημαίνει ότι

2ον: η δυνατότητα μιας κρατικής πολιτικής υπέρβασης της κρίσης είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

3ον: Ήδη το ερώτημα για την ύπαρξη της δυνατότητας μιας κρατικής πολιτικής υπέρβασης της κρίσης υποβάλλει την αντίληψη ότι η κρίση είναι κατ' αρχήν δυνατόν να ξεπεραστεί. Ωστόσο η αντίληψη αυτή δεν έχει κανένα έρεισμα. Φαίνεται ορθή μόνον επειδή φαίνεται αυτονόητη. Και είναι αυτονόητη μόνον επειδή ανταποκρίνεται στην αντίληψη της αστικής κοινωνίας ως «ορθολογιστικής κοινωνίας», για τον κόσμο ως συνοχή μέσω και σκοπών. Ωστόσο ορθότερο είναι μάλλον, ότι η κρίση είναι, όσο αφορά τις δυνατότητες ξεπεράσματος της, κάτι σαν φυσικό φαινόμενο, π.χ. σαν τη βροχή πράγμα που δεν θα πρέπει να είναι τελείως άγνωστο στους φορείς της οικονομικής πολιτικής.

4ον: Αν έτσι έχει το πράγμα, τότε τα κρατικά μέτρα σταθεροποίησης της οικονομίας είναι, ανεξάρτητα από τους ρητούς στόχους τους, μέτρα που δεν αποσκοπούν στο ξεπέρασμα της κρίσης, αλλά στην απάλυνση των επιπτώσεων της στο ίδιο το κράτος και σ' ορισμένες κοινωνικές τάξεις. Ακριβώς όπως το άνοιγμα μιας ομπρέλας δεν αποσκοπεί στο σταμάτημα της βροχής, αλλά στην προφύλαξη αυτού, πάνω από το κεφάλι του οποίου ανοίχθηκε, από την βροχή. Και φυσικά όχι μόνον δεν αποσκοπεί στο σταμάτημα της βροχής, αλλά και το τελευταίο, όταν επέλθει, δεν είναι ποτέ συνέπεια του. Συνέπειά του είναι όμως συχνά ότι κάποιος δεν βράχηκε

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η κρίση και οι αυταπάτες για το ξεπέρασμα της
Γιώργος Σταμάτης

τόσο πολύ από την βροχή.

5ον: Θα 'πρεπε λοιπόν να διερευνηθεί ακριβέστερα το κατά πόσον έχουν τα κρατικά μέτρα τη δυνατότητα, παρότι δεν είναι ούτε υποκειμενικά μέτρα κατά της κρίσης ευγένει, να είναι μέτρα κατά των επιπτώσεων της κρίσης στους καπιταλιστές και στο ίδιο το κράτος.

6ον: Επίσης θα πρέπει να διερευνηθεί, μήπως η καλλιέργεια και προαγωγή των αντιλήψεων, ότι τα οικονομικά μέτρα του κράτους είναι μέτρα κατά της κρίσης ευγένει, δεν είναι παρά ιδεολογική συγκάλυψη του γεγονότος ότι τα μέτρα αυτά έχουν άλλους σκοπούς και συγκεκριμένα αυτούς που προαναφέραμε.

7ον: Τέλος θα πρέπει ακόμη να εξετασθεί η πιθανότητα, οι προτάσεις κενυεσιανικής οικονομικής πολιτικής αριστερών οικονομολόγων είτε να μην αποσκοπούν στην πραγματικότητα στο ξεπέρασμα της κρίσης ευγένει, αλλά στην απόλυση των επιπτώσεων της κρίσης στους μισθωτούς εργαζόμενους, είτε ν' αποσκοπούν πράγματι στο ξεπέρασμα της κρίσης ευγένει, οπότε όμως βασίζονται σε αυταπάτες όσο αφορά τόσο το χαρακτήρα και τις προθέσεις όσο και τις αντικειμενικές δυνατότητες του κράτους, όπως καθορίζονται από τους όρους της καπιταλιστικής αναπαραγωγής.

«Σε τελευταία ανάλυση, η ελληνική ιστορική εμπειρία είναι γεμάτη από σελίδες δόξας όταν η ατομικότητα κυριαρχούσε στις αντιλήψεις των προγόνων μας και οι πολίτες ελεύθερα αποφάσιζαν για τις υποθέσεις τους χωρίς την παρέμβαση κάποιας απρόσωπης κεντρικής εξουσίας (...) Για μας η ελευθερία, αξία πανανθρώπινη και με καταβολές γνήσια ελληνικές, αποτελεί τον μοχλό για την επίτευξη της πολυπόθητης ισότητας».

Αξιοπρόσεκτο στην ελληνική αυτή έκδοση του φιλελευθερισμού είναι ο πολιτικός της ρομαντισμός, ο οποίος συνίσταται στο ότι στις ρυθμίσεις και τους θεσμούς ως αρχή οργάνωσης της κοινωνικής ζωής αντιπαραθέτει την ατομικότητα και την ελευθερία του ατόμου. Διότι στην ελληνοπρέπιά του συναντάται με τον ιθαγενή θρησκευτικό ρομαντισμό, ο οποίος στις ρυθμίσεις και τους θεσμούς αντιπροτείνει την ελληνορθόδοξη αγάπη.

1.. Μόνο στους αριστερούς οικονομολόγους μπορεί να βρει κανείς ακόμη υποστηρικτές της κενυεσιανικής πολιτικής καταπολέμησης της κρίσης.

2.. Δες Γιώργος Σταμάτης, «Μη αναπαραγωγικές δαπάνες, κρατικές δαπάνες, κοινωνική αναπαραγωγή και κερδοφορία του κεφαλαίου», θέσεις, Νο 6, Γενάρης - Μάρτης 1984, σελ. 47 κ.ε.

3. Τελικά πρέπει να είναι άγνωστο, αν ασκήθηκε ποτέ πράγματι κενυεσιανική οικονομική πολιτική. Διότι τι άλλο μπορεί να σημαίνει η προσπάθεια που έγινε την περασμένη δεκαετία να αναπτυχθούν κριτήρια για το χαρακτηρισμό ενός δεδομένου κρατικού προϋπολογισμού ως «ουδέτερου» αναφορικά με τις επιδράσεις του στην οικονομική συγκυρία, παρά μόνον ότι μέχρι τότε τουλάχιστον δεν υπήρχαν τέτοια κριτήρια και συνεπώς ήταν αδύνατο να λεχθεί ποτέ το κράτος άσκησε με τον προϋπολογισμό του αντικυκλική ή προκυκλική πολιτική;

4. Για τα οικονομικά μέτρα του περασμένου Οκτωβρίου δες Τ. Γαλανού, «Εισαγόμενος πληθωρισμός», ΑΤΑ και λιτότητα, Μαρξιστική Συστήριση, Τεύχος 8, Γεν. Φλεβ. 1986, σελ. 12κε καθώς και Γ. Σταμάτης, Ήσαν αναγκαία τα μέτρα και γιατί; εφημ. Ελευθεροτυπία της 31/ 10/85 και Η. Ιωακείμωγλου - Γ. Μηλιός, Κρίση και λιτότητα, Θέσεις τ. 14.

5. Α. Ανδριανόπουλου, «Είμαστε θατσερικοί», εφημ. Το Βήμα της 18ης 2ου 1986, σελ. 35.

6. Δες όπου παραπάνω.